

ІСТОРИЧНІ НАУКИ

Голубова Л.П.

студентка,

Чорноморський національний університет імені Петра Могили

Токаленко П.О.

аспірант,

Херсонський національний технічний університет

АНТИСЕМІТИЗМ НА ПІВДНІ УКРАЇНИ У РОКИ ПЕРШОЇ РОСІЙСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

Єврейські погроми на Півдні України наприкінці XIX – на початку XX століття стали звичним явищем. Це було особливо відчутно під час Першої російської революції 1905-1907 років, коли в умовах внутрішнього соціального напруження та несприятливих зовнішньополітичних обставин, відбулась радикалізація суспільних настроїв.

Одним з найперших єврейських погромів в Одесі, був Великодній погром 28 березня 1871 року. В цей день євреї кепкували з греків, котрим поліція заборонила палити з рушниць та пістолетів, що вони традиційно робили у найважливіший день року для православних. Відтак зчинилась бійка, і серед людей пішов погос, що три дні можна бити євреїв. Порядок відновили 2-го квітня. За цей час постраждали 863 єврейські будинки, було розграбовано 552 шинка. До речі, серед тих, хто виносив майно з розбитих єврейських будинків, було помічено й чимало євреїв [1, с. 65].

Цікавими є спогади про цей погром, відомого по «справі 193-х», єврейського ліберала з Херсону Соломона Чудновського, який у березні 1871 року перебував в Одесі. Порівнюючи єврейський погром в Одесі 1871 року та погроми початку XX століття, він згадував, що це була апробація майбутнього справжнього насилля. Епоха «истиннорусская» жорстоких єврейських погромів відкриється на початку XX століття. Тоді відбувалися повальні вбивства, вбивання цвяхів у єврейські черепи, гвалтування дочок у присутності матерів, розрізання животів у вагітних жінок та скидування єврейських немовлят з вікон 4-х поверхів. С.Л. Чудновський згадував очікувальну роль влади у цих погромах, яка сприяла анархії.

Християни, щоб уникнути насилля, під час єврейських погромів, виставляли ікони, на дверях малювали крейдою хрести. Натовп вимагав хреститися зустрічних та христосуватися, християн не чіпали. Багато заможних євреїв намагалися відкупитися від юрби, пропонуючи від 400 до 2 тис. рублів, але натовп, як правило, грошей не брав – металеві розкидали, а паперові рвали й палили. За натовпом часто йшли жінки й підлітки, котрі збирали речі, викинуті з будинків євреїв, і пізніше намагалися продати їх на базарі [1, с. 66].

В армії також не було підтримки для євреїв. Прапорщик 205-го піхотного Ізмаїльського полку, який дислокувався в Одесі, Теплицький, заявляв, що: «Захотели они (євреї –авт.) свободы – вот мы их уложим 2-3 тысячи, тогда они будут знать что такое свобода» [2, арк. 6].

Знаходячись у безвихідному становищі євреї намагались, хоч якось врятувати своє життя та життя своєї родини. У рапорті под'єсавула Попова до начальника учбової команди 8-го Донського козацького полку зазначалось, що єврей-шинкар, намагався підкупити його великим шматком сиру та великим стаканом горілки, сподіваючись на те що, його шинок не будуть чіпати. На що Попов відповів відмовою, однак зазначив, що урядник 1-ої сотні Тарасов не відмовився від ковбаси та сардин [3, арк. 178].

У жовтні 1905 року єврейські погроми відбулись по всій території Російської імперії, зокрема й на Півдні України. Один з найстрашніших за своїми наслідками був одеський погром. Це питання обговорювалось в Одеській міській думі, де з докладом про заарештованих євреїв, які знаходяться в Бульварному відділку поліції, виступили судді: Тимофеев, Жера, Суворов, Саморупо, Докс та Полетаєв. Вони заявили про насилля у поліційному відділку щодо євреїв, в тому числі й по відношенню до дітей [4, арк. 2]. Всього затриманих євреїв у Бульварному відділку нараховувалось – 127 чоловік, серед яких були й діти у віці від 11 до 14 років – 7 дітей та від 14 до 17 років – 24 дитини. Наймолодшими з затриманих були: Фінкельштейн Абрам Хаїлович (11 років) та Штрогем Еня Шаєва (12 років) [4, арк. 8-11].

Суддя Михайло Тимофеев заявляв, що він особисто бачив у євреїв сліди від побиття. Вони свідчили, що їх били поліцейські, а деяких, навіть скидали зі сходинок у підвал поліційного приміщення [4, арк. 3]. Суддя Жера підтвердив наявність у євреїв синців та скривавлених пов'язок [4, арк. 5]. Суддя Саморупо розповідав, що коли він після відвідування євреїв у Бульварному поліційному відділку збирався йти, його зупинили євреї, прохаючи звільнити хоч когось, бо після того як пан суддя залишить приміщення поліційного відділку, їх знову будуть бити [4, арк. 6].

Для розслідування цієї справи з Санкт-Петербурга прибув сенатор таємного радника його імператорської величі Кузьмініх, який після проведеного розслідування у рапорті до Міністерства внутрішніх справ доповідав, що поліція не встановлювала порядок в місті, а приймала активну участь у подіях на боці погромників. Поліцейські спонукали до вбивств та насилля. Вбивали навіть євреїв, які боялися виходити на вулицю, намагаючись поцілити в них через вікна їх будинків [2, арк. 18]. Крім того, сенатор Кузьмініх відмітив те, що поліція негативно впливала на військові підрозділи у місті, викликанні для придушення заворушень, підштовхуючи їх до вбивств євреїв, на що військові почали дивитися як на буденну справу. Остаточний висновок сенатора по погромній справі у жовтні 1905 року був очевидним – у всьому винна місцева влада, яка і є організатором єврейських погромів [2, арк. 3]. Сенатор Кузьмініх надав детальний список всіх поліцейських, які приймали участь у єврейських погромах та їх організації [2, арк. 6].

Рапорт одеського поліцеймейстера до одеського градоначальника про події в Одесі 16 жовтня 1905 року свідчив про замовчування кількості жертв антисемітського заворушення. В ньому зазначалося, що вбито в цей день було всього 3 людини, до яких додалися ще 5 померлих від ран у лікарнях міста. Поранених поліція нарахувала 35 чоловік, з яких 23 були євреями [5, арк. 23].

В іншому документі з канцелярії градоначальника під назвою «Выписка» було засвідчені інші дані. Зокрема, там йшлося, що внаслідок вуличних безладів в місті Одесі 18, 19, 20, та 21 жовтня 1905 року було вбито 460 чоловік різної національності та поранено приблизно 1 тис. осіб, не було встановлено місця перебування ще 10 чоловік. До того ж в різних районах міста було розграблено з єврейських квартир, шинок, магазинів майна на суму – 3 млн 108 тис 674 руб. Є дані й про втрати поліції, які вказують на кількість загиблих – одна особа та поранених 13 осіб [5, арк. 114].

Місцева влада все ж таки зрозуміла наслідки єврейських погромів, хоча б з економічного боку не кажучи про етичну сторону, та осягнувши весь масштаб подій усвідомила, що відповідальності не уникнути. Особливо якщо зважити на результати розслідування столичної комісії в особі сенатора Кузьмініх. Херсонський губернатор В.О. Левашов 21 листопада 1905 року циркулярно звернувся до всіх поліцеймейстерів губернії з заявою про сором у лавах поліції і що таких співробітників треба звільняти [6, арк. 55]. Однак це не врятувало його самого і 23 листопада без «вагомих» на то причин він звільняється. Наступний губернатор Херсонської губернії М.М. Малаєв поспішив заявити, що ми не можемо закривати очі на те що робиться навколо нас, що євреї найбільш пригнічуваний народ, що ми повинні боятися себе, а не євреїв [7, с. 62-63]. Скоріш за все ця промова була необхідною за духом часу, а не за духовним світосприйняттям нового чиновника високого рангу.

Владна оцінка єврейської ролі у радикальному русі періоду Першої російської революції поставила вирок всім ліберальним прагненням єврейського народу, а перехід до конституційної монархії не став кроком до вирішення єврейського питання в російському суспільстві. Навпаки, євреї найбільше відчували на собі те, що називають терором, або «реакційною політикою царизму» у 1907-1910 роках. Це спонукало євреїв до подальшої боротьби, й не дивно, що значна частина єврейської інтелігенції приєднувалась до революційних партій, відстоювала радикальний погляд на вирішення економічної й політичної кризи Російської імперії початку ХХ століття.

Список використаних джерел:

1. Тихонов А.К. Єврейські погроми 1881 р. в українських губерніях Російської імперії // Український історичний журнал. – 2007. – № 5. – С. 65-75.
2. Державний архів Одеської області, ф-р. 2. – оп. 13. – спр. 5.
3. Державний архів Одеської області, ф-р. 2. – оп. 13. – спр. 3.
4. Державний архів Одеської області, ф-р. 2. – оп. 11. – спр. 108.
5. Державний архів Одеської області, ф-р. 2. – оп. 13. – спр. 4.
6. Державний архів Херсонської області, ф-р. 1. – оп. 1. – спр. 60.
7. Уоллинг Вильям Е. Послание России (Истинное значение русской революции) / Е. Уоллинг Вильям. – Berlin, 1910. – 407 с.